

بسم الله الرحمن الرحيم

آثار معنوی اصرار بر دعا در آموزه های اسلامی

رقیه غفاری¹

چکیده

اصرار بر دعا یکی از جلوه های ارتباط مداوم بنده با پروردگار است که در متون دینی، به ویژه در آموزه های دینی، جایگاه ویژه ای یافته است. این اصرار نه تنها نشانه ای از نیازمندی و فقر وجودی انسان نسبت به خالق خویش است، بلکه نشانی از باور عمیق به قدرت و رحمت الهی به شمار می رود. در این میان، بررسی آثار معنوی این اصرار، می تواند افق های نوینی از نقش دعا در تربیت روح و تعالی انسان را آشکار سازد. روش تحقیق کتابخانه ای بوده که به روش توصیفی و تحلیلی بررسی شده است و هدف از نوشتن این تحقیق بررسی آثار معنوی اصرار بر دعا در آموزه های اسلامی است. آثار معنوی این اصرار، از جمله رشد توکل، تقویت امید، افزایش صبر و تسلیم، و نیز تربیت قلب برای درک و پذیرش حکمت الهی است. انسان در مسیر دعا، نه تنها حاجتی را طلب می کند، بلکه خود را برای فهم بهتر رابطه اش با خداوند آماده می سازد. این اصرار، گاهی خود پاسخی بر نیاز درونی انسان برای احساس نزدیکی با سرچشمه وجود می باشد.

کلید واژه: دعا، اصرار، آموزه های دینی، خدا

مقدمه

¹. طلبه سطح 2، مدرسه علمیه تخصصی فاطمه الزهراء (سلام الله علیها)، مرند

اصرار بر دعا یکی از شاخصه‌های مهم بندگی در فرهنگ دینی اسلام است که در منابع اصیل اسلامی، اعم از قرآن کریم و احادیث معصومان علیهم‌السلام، مورد تأکید فراوان قرار گرفته است. این رفتار عبادی، صرفاً تکرار لفظی یک خواسته نیست، بلکه فرآیندی تربیتی و معنوی است که در طی آن، روح انسان صیقل می‌یابد، وابستگی‌های دنیوی کاهش می‌یابد و اتصال عمیق‌تری با منبع هستی برقرار می‌شود. از این منظر، دعا صرفاً وسیله‌ای برای دستیابی به حاجت ظاهری نیست، بلکه راهی برای ارتقای باطنی انسان و تجربه‌ی حضور دائمی در محضر پروردگار است. اصرار بر دعا نشان‌دهنده‌ی ایمان و یقین قلبی انسان به قدرت و حکمت الهی است. انسانی که با اصرار دعا می‌کند، نه تنها ناامید نمی‌شود، بلکه با هر بار تکرار دعا، قلب خود را بیشتر متوجه خدا می‌کند و آمادگی بیشتری برای دریافت فیض الهی پیدا می‌کند. این آمادگی، خود یکی از مهم‌ترین آثار معنوی دعاست؛ زیرا خداوند در قرآن می‌فرماید: «ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ» و در عین حال، اجابت را به حکمت خود موکول کرده است، نه به زمان و شکل دلخواه انسان. در نتیجه، اصرار بر دعا، تمرینی برای تسلیم در برابر مشیت الهی است.¹

در روایات اهل بیت علیهم‌السلام نیز اصرار بر دعا مورد تمجید قرار گرفته است. این اصرار، محبت و امید را در دل بنده زنده نگه می‌دارد و او را از یأس و دلسردی نجات می‌دهد. علاوه بر این، استمرار در دعا موجب رفع غفلت، افزایش خشوع، و تقویت حضور قلب می‌شود؛ چرا که تکرار دعا، دل را از علایق ناسالم پاک می‌سازد و جان را با حقیقت توحید مأنوس می‌سازد. از دیگر آثار معنوی اصرار بر دعا، ایجاد ارتباطی مستمر و آگاهانه با خداست که به نوعی مراقبه‌ی مداوم می‌انجامد. چنین حالتی موجب می‌شود انسان در تمام شئون زندگی خود، خدا را حاضر و ناظر بداند و تصمیمات و رفتارهای خود را بر اساس رضایت الهی سامان دهد. این فرآیند، نوعی تزکیه‌ی مستمر است که به رشد ایمان و آرامش درونی منتهی می‌شود. بنابراین، بررسی آثار معنوی اصرار بر دعا از منظر آیات و روایات، ما را به این حقیقت رهنمون می‌سازد که دعا نه یک ابزار صرف برای تحقق حاجات، بلکه راهی برای تلطیف جان، تعمیق معرفت، و رسیدن به مقام قرب الهی است. چنین نگاهی به دعا، افق‌های جدیدی را در مسیر خودسازی و سلوک الی‌الله پیش روی انسان قرار می‌دهد.²

برای موضوع مذکور مقالات بسیاری نوشته شده است که در زیر به آنها اشاره می‌شود:

¹ مصباح یزدی، دعا از دیدگاه قرآن و حدیث، ص 67

² همان، ص 68

مقاله‌ی "آثار دعا در رشد انسان از منظر قرآن و صحیفه سجادیه" از محمد عرب . مقاله‌ی "نقش دعا در ایجاد آرامش از منظر آیات و روایات" رسول عرفانی و مقاله‌ی "نقش دعا در تکامل معنوی انسان" از شریفه فهیمی .

وجه تمایز این مقاله با مقاله‌های دیگر این است که موضوع «آثار معنوی اصرار بر دعا در آموزه‌های اسلامی» در مقایسه با مقالات پیشین دارای رویکردی متمایز و نوآورانه است. بیشتر پژوهش‌های انجام‌شده، دعا را به‌طور کلی بررسی کرده‌اند و بر جنبه‌هایی چون اثرگذاری دعا بر آرامش روان، رشد معنوی انسان یا ارتباط با خداوند تمرکز داشته‌اند، بی‌آن‌که به‌طور خاص به مفهوم اصرار و استمرار در دعا بپردازند. در واقع، در این مقالات، "اصرار بر دعا" به‌عنوان یک مؤلفه مستقل با آثار خاص خود تحلیل نشده، بلکه در دل مفهوم عمومی دعا مطرح شده است.

در این مقاله به این سؤال پرداخته شده است که آثار معنوی اصرار بر دعا در آموزه‌های اسلامی چگونه بیان شده است؟

الف) مفهوم شناسی

دعا

دعا در لغت، از ریشه‌ی «دَعَوَ» به معنای خواندن، صدا زدن، خواستن و طلب کردن است. در زبان عربی، «دعا» به معنای طلب چیزی از دیگری با صدای بلند یا درونی به کار می‌رود. بنابراین، معنای لغوی آن شامل نوعی توجه، درخواست، و دعوت به سوی مخاطب، به‌ویژه در مقام نیاز و خواهش است.¹ در اصطلاح دینی، دعا عبارت است از روی آوردن بنده به سوی خداوند با حالتی از نیاز، خشوع، و امید به اجابت، همراه با بیان خواسته‌ها یا مناجات. دعا در این معنا، تنها بیان الفاظ نیست، بلکه حالتی قلبی و روحی است که در آن انسان به ضعف و فقر ذاتی خویش آگاه می‌شود و با اعتقاد به قدرت و رحمت الهی، خواسته‌های خود را با زبان دل یا زبان ظاهر بیان می‌کند. در منابع دینی، دعا را نوعی عبادت دانسته‌اند. پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله فرمودند: «الدُّعَاءُ مُخُّ الْعِبَادَةِ؛ یعنی دعا مغز و جان عبادت است»². این نشان می‌دهد که دعا فراتر از یک خواسته صرف، نوعی اظهار بندگی و وابستگی به خداوند است و جایگاه بلندی در سیر معنوی انسان دارد.³

1. دهخدا، لغت نامه، ص 351

2. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ص 78

3. همان، ص 90

ب) آثار معنوی اصرار بر دعا

۱- شناخت و معرفت نسبت به خداوند

شناخت خداوند متعال، یکی از مهمترین شرایط استجاب دعاست. با توجه به روایاتی که در این زمینه آمده است، درمی‌یابیم که بدون تحصیل این شناخت، دعای فرد مستجاب نخواهد شد. پیامبر اکرم (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَ سَلَّمَ) در روایتی از جانب خداوند عَزَّوَجَلَّ فرمود: «مَنْ سَأَلَنِي وَ هُوَ يَعْلَمُ أَنِّي أَضُرُّ وَ أَنْفَعُ أَجِبْتُهُ؛ هر کس از من درخواست کند، در حالی که می‌داند من سود و زیان می‌رسانم، درخواستش را اجابت می‌کنم».¹

در روایتی دیگر از امام کاظم (عَلَيْهِ السَّلَام) نقل شده است که: «قَالَ قَوْمٌ لِلصَّادِقِ عَلَيْهِ السَّلَام: نَدْعُو فَلَا يُسْتَجَابُ لَنَا؟ قَالَ: لَا أَنْتُمْ تَدْعُونَ مَنْ لَا تَعْرِفُونَهُ؛ عده‌ای به امام صادق (عَلَيْهِ السَّلَام) عرض کردند: دعا می‌کنیم، اما دعایمان مستجاب نمی‌شود! حضرت فرمودند: چون شما کسی را می‌خوانید که او را نمی‌شناسید».² این روایت بر اهمیت شناخت و معرفت به خداوند در هنگام دعا تأکید دارد. به این معنی که اگر کسی واقعاً خدا را نشناسد، دعای او ممکن است به درستی مستجاب نشود، زیرا دعا کردن تنها با زبان کافی نیست و باید همراه با شناخت و معرفت قلبی باشد. به عبارت دیگر، این روایت بیان می‌کند که دعا باید از روی معرفت و شناخت باشد تا مؤثر واقع شود. پس می‌توان گفت با هر بار دعا کردن مسیری تازه برای ارتباط با خدا به روی بنده باز می‌شود که در نتیجه پافشاری بر دعا باعث افزایش شناخت انسان نسبت به معبود می‌شود، چون در هر دعا کردن بنده سعی می‌کند او را با بیانی متفاوت خطاب کند، چون فکر می‌کند شاید در دعایش آن طور که باید با خدا سخن بگوید، نتوانسته؛ حق معبود را به جای آورد.

۲- تقویت ایمان و توکل

اصرار بر دعا به معنای پافشاری در تضرع و استغاثه به درگاه خداوند است؛ نه از سر بی‌صبری، بلکه ناشی از یقین به قدرت و رحمت الهی است. این پافشاری نوعی حضور مداوم در محضر خداوند است که نتیجه‌ای جز تقویت ایمان و توکل ندارد. وقتی انسان بارها و بارها دست به دعا بلند می‌کند، در واقع در حال تمرین ایمان است. او با تکرار دعا، خود را متوجه منبع قدرت حقیقی می‌کند و این تکرار، باعث رسوخ باور به قدرت و حکمت الهی در دل او می‌شود.³

1. ابن بابویه القمی، محمد بن علی، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، ج ۱، ص ۱۸۴

2. ابن بابویه القمی، محمد بن علی، التوحید، ج ۷، ص ۲۸۸

3. همان، ص ۹۲

«وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ * أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ؛ هرگاه بندگانم از تو درباره من پرسیدند، [بگو:] من نزدیکم. دعاى دعاکننده را وقتى مرا بخواند، اجابت مى‌کنم»¹ طبق این آیه اصرار بر دعا، یادآور دائمی این نزدیکی است و موجب تقویت ارتباط قلبی و درونی بنده با پروردگار مى‌شود. بی تردید امروز تمدن بشری و جهش های زندگی ماشینی آثار مسمومی در زندگی انسان ها گذاشته و اکثر انسان ها را دچار نوعی پریشانی خاطر و اضطراب کرده است. آنچه قرآن کریم و روایات و تجارب علمی تأکید می کنند این است که جامعه بشری برای رها شدن از این دغدغه ها و نگرانی ها، باید ایمانش را قوی تر کند، چرا که اعتقاد به خدای متعال و رعایت تمامی لوازم و شرایط بندگی، مستحکم ترین سنگر معنوی و محافظ بشر در مقابل سختی های خرد کننده است.²

بنابراین انسان هر چه به خدا ایمان بالاتری پیدا کند، عطش و نیاز درونی اش کم می شود و وقتی قدم در راه ایمان به خدا گذاشت، احساس بی نیازی کرده و به آرامش مطلق می رسد، اصرار بر دعا در این میان می‌تواند نقش مهمی داشته‌باشد.³

۳- ایجاد توکل قلبی

توکل یعنی اعتماد عملی و قلبی به خداوند در همه‌ی امور می‌باشد. وقتی انسان با وجود تأخیر در اجابت دعا، همچنان بر آن اصرار می‌ورزد، در واقع در حال آموزش توکل است.⁴ امام صادق (علیه السلام) در روایتی فرمودند:

«إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا دَعَا لَمْ يُجِبْ قَالَ الشَّيْطَانُ: مَا أَبَالِيكَ دَعْوَتَ أَم لَمْ تَدْعُ، فَإِذَا دَعَا وَقَالَ: وَاللَّهِ لَا أَدْعُ الدُّعَاءَ، اسْتَجِيبْ لَهُ؛ وقتی بنده‌ای دعا کند و ظاهراً مستجاب نشود، شیطان می‌گوید: دیگر مهم نیست دعا کند یا نه. اما اگر بگوید: به خدا قسم دعا را رها نمی‌کنم، آنگاه دعایش مستجاب می‌شود»⁵ این روایت نشان می‌دهد که پافشاری در دعا، نماد اعتماد عملی به وعده‌ی خداوند است و همین، توکل را در جان انسان مستقر می‌سازد.⁶

حضرت ایوب (علیه السلام) نماد دعا و صبر توأمان است. او سال‌ها با وجود بیماری و رنج، به درگاه خداوند دعا می‌کرد و سرانجام دعایش با این کلام کوتاه مستجاب شد: «وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ؛ و ایوب را (یاد کن) هنگامی که پروردگارش را خواند و

1. بقره/ 186

2. شیرازی، حسن، آشنایی با خدای جهان، ص ۱۱

3. محمد ری شهری، محمد، بهترین راه شناخت خدا، ج ۲، ص ۱۴۲

4. بهمن‌پور، معرفت‌شناسی دعا، ص 89

5. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، ج ۹۰، ص ۳۰۰

6. شعاری‌نژاد، روان‌شناسی دعا، ص 31

امام علی (علیه السلام) می‌فرماید: «رُبَّمَا أُجِرْتُ عَنْكَ الْإِجَابَةُ لِيَكُونَ ذَلِكَ أَعْظَمَ لِأَجْرِ السَّائِلِ وَ أَجْزَلَ لِعَطَاءِ الْأَمَلِ وَ رُبَّمَا سَأَلْتَ الشَّيْءَ فَلَا تُؤْتَاهُ وَ أُوتِيتَ خَيْرًا مِنْهُ عَاجِلًا أَوْ آجَلًا أَوْ صُرِفَ عَنْكَ لِمَا هُوَ خَيْرٌ لَكَ فَلَرُبَّ أَمْرٍ قَدْ طَلَبْتَهُ فِيهِ هَلَاكُ دِينِكَ لَوْ أُوتِيتَهُ؛ چه بسا که اجابت خواسته هایت به تأخیر می‌افتد تا این تأخیر، خود موجب بزرگی اجر و پاداش درخواست کننده و فزونی عطا و بخشش امیدوار و آرزومند باشد، و بسا باشد که چیزی را درخواست کنی و آن چیز به تو داده نشود و بهتر از آن در این حیات زودگذر و یا در جهان ابدی به تو عطا گردد، یا آنکه چیزی از تو برمی‌گردد، بخاطر چیزی که آن برای تو بهتر است، پس چه بسا مطلب و حاجتی که آن را از خدا می‌خواهی، و لیکن هلاک و زوال دین تو در آن است»¹، یعنی اصرار بر دعا، باعث دریافت پاداش برای درخواست‌کننده، در صورت تأخیر در اجابت خواسته‌هایش می‌باشد، و یا بهتر از چیزی که از خدا طلب می‌کند به او داده می‌شود. وقتی فرعون تا مرز نابودی بنی‌اسرائیل پیش رفت، حضرت موسی دعا کرد، ولی اجابت مدتی بعد رخ داد: «قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا»؛ گفته شد: دعای شما پذیرفته شد؛ پس پایدار باشید.² اصرار بر دعا، شرط دریافت وعده‌ی الهی است. انسان در این مسیر می‌آموزد که صبر کند تا زمان مناسب الهی فرا رسد.³ اصرار بر دعا به ما می‌آموزد که اجابت دعا از طرف خداوند همیشه به شکل و زمان مورد انتظار ما نیست، اما بهترین پاسخ در مناسب‌ترین زمان خواهد بود، یعنی تأخیر در اجابت دعا به معنای رد شدن دعا نیست، بلکه نشانه حکمت الهی و حتی میتوان گفت محبت الهی است. گاهی خداوند با تأخیر در اجابت می‌خواهد صدای بنده‌اش را بیشتر بشنود یا پاداش او را افزایش دهد. اصرار بر دعا باعث می‌شود که انسان یاد بگیرد نه تنها خواسته اش باید زمان و چگونگی تحقق آن را نیز به خدا بسپارد.⁴

۱۰- رفع موانع معنوی استجابات

در متون دینی، استجابات دعا امری قطعی از جانب خداوند معرفی شده؛ اما گاهی تحقق ظاهری آن به تأخیر می‌افتد یا اصلاً رخ نمی‌دهد. این نه از ضعف قدرت الهی، بلکه به دلیل وجود موانع معنوی در وجود خود بنده است. در این میان، اصرار بر دعا نه تنها نشانه‌ی امید و پایداری است، بلکه باعث می‌شود این موانع به تدریج شناسایی و برطرف شوند.⁵ اصرار بر دعا باعث می‌شود انسان کم‌کم متوجه درون خودش شود و به اصلاح نیت و رفتار بپردازد؛ این خود، شروع برداشته شدن موانع است.

1. نهج البلاغه/نامه ۳۱

2. یونس/89

3. مجلسی، بحار الأنوار، ج ۹۰، ص ۳۰۶

4. شفیع، آثار و برکات دعا، ص ۴۶۰

5. ری شهری، ادعیه و آثار تربیتی آن، ص 92

در روایتی چنین نقل شده که: «إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا دَعَا وَلَمْ يُسْتَجَبْ لَهُ، رَجَعَ إِلَى نَفْسِهِ وَقَالَ: لَعَلِّي قَدْ أَتَيْتُ مَا يُمْنَعُ بِهِ الْإِجَابَةُ، فَاسْتَغْفِرَ وَتَابَ، فَاسْتُجِيبَ لَهُ؛¹ اگر بنده دعا کرد و اجابت نشد، به خودش رجوع می‌کند و می‌گوید: شاید کاری کرده‌ام که مانع اجابت شده، پس استغفار و توبه می‌کند و آنگاه دعا مستجاب می‌شود..» اصرار، بیدارکننده‌ی وجدان دینی است؛ بنده را به مراقبه و خودشناسی می‌کشانند، که مقدمه‌ی توبه و رفع مانع است.

در مقابل، بسیاری از دعا‌های انسان حتی با رعایت آداب و شرایط خاص دعا، باز هم به مرحله اجابت نمی‌رسد. این‌ها همان‌هایی است که حکمت خداوند برآورده شدنش را جایز نمی‌داند. زیرا برآورده شدن این دعاها جز شر و نزدیکی انسان به آتش دوزخ هیچ ثمره‌ای نخواهد داشت. چنانچه پیامبر اکرم (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَ سَلَّمَ) می‌فرماید: «إِنَّ الْعَبْدَ لَيَهْمُ بِحَاجَةٍ مِنْ حَوَائِجِ الدُّنْيَا فَيُوكِّلُ بِهَا، فَيُقَالُ فِي الْمَلَأِ الْأَعْلَى: يَا مَلَأُكْتِي، إِنَّ هَذَا الْعَبْدَ قَدْ هَمَّ بِحَاجَةٍ مِنْ حَوَائِجِ الدُّنْيَا، فَإِنْ قَضَيْتَهَا لَهُ فَتَحْتُ عَلَيْهِ بَاباً مِنَ النَّارِ، فَاصْرِفُوهَا عَنْهُ وَادْفَعُوهَا؛ همانا بنده در آستانه رسیدن به حاجتی از حاجت‌های دنیا قرار می‌گیرد، اما خداوند از فراز هفت آسمان، یاد او می‌کند و می‌فرماید: فرشتگان من، این بنده‌ام به حاجتی از حاجت‌های دنیا نزدیک شده است، اگر آن را برایش بگشایم، دری به سوی آتش گشوده‌ام، پس آن را از او دور کنید.»² از این روایت میتوان نتیجه گرفت که، گاهی اصرار بر دعا، باعث می‌شود حکمت‌های الهی برای انسان آشکار شود، تا انسان به شناخت بیشتری از خداوند دست یابد، و رحمت و مهربانی خداوند را با تمام وجود لمس کند.

پاکسازی دل در پرتو دعا‌های مکرر ممکن است. دعا کردن، به‌ویژه اگر از دل برخیزد، مثل بارانی است که غبارها را می‌شوید. اصرار بر دعا، روح را تلطیف و نفس را تزکیه می‌کند؛ و این تزکیه، یکی از شرایط اصلی استجاب است³: «قَدْ أَفْلَحَ مَنْ رَزَّاهَا؛ رستگار شد آن‌که نفس خویش را پاک ساخت.»⁴ در نتیجه اصرار بر دعا همچون آینه‌ای است که موانع درونی دعا را نشان می‌دهد و فرصتی برای اصلاح بنده ایجاد می‌کند، دعای پیوسته راهی برای خودشناسی می‌باشد که کمک می‌کند انسان بداند چه گنا‌هانی یا کمبودهایی مانع اجابت می‌شود. اگر دعایی بی‌پاسخ است، علامت و هشدار است که انسان رفتار و نیت خود را اصلاح کند و در آخر با توبه و اصلاح راه گشای اجابت می‌شود.

1. مجلسی، بحار الأنوار، ج ۹۰، ص ۳۰۰

2. اللیثی الواسطی، عیون الحکم والمواعظ، ج ۱، ص ۱۵۱

3. ری‌شهری، ادعیه و آثار تربیتی آن، ص 98

4. شمس/ 9

نتیجه گیری

دعا، در نگاه قرآن و روایات، صرفاً ابزاری برای بیان حاجات ظاهری انسان نیست؛ بلکه راهی برای پیوند عمیق و مستمر با پروردگار است. در این میان، اصرار بر دعا جایگاهی ویژه دارد؛ زیرا نشان‌دهنده‌ی استقامت، یقین، توکل و محبت بنده به خداوند است. آنچه در این پژوهش به آن پرداخته شد، بررسی آثار معنوی اصرار بر دعا بود که نشان داد این حالت نه تنها موجب اجابت خواسته‌ها، بلکه سبب ساخت درونی انسان و رشد روحی او نیز می‌گردد.

نخست آن‌که، اصرار بر دعا به عنوان تمرینی معنوی، موجب تقویت ایمان و توکل می‌گردد. وقتی انسان در برابر درهای بسته بارها دعا می‌کند و باز هم ناامید نمی‌شود، عملاً ایمان قلبی خود به حکمت و قدرت خداوند را آشکار می‌سازد. این تکرار، موجب ثبات روحی، آرامش قلب و تعمیق توکل در وجود او می‌شود.

دوم آن‌که، استمرار در دعا به تدریج دل انسان را از آلودگی‌ها می‌زداید و زمینه‌ی تزکیه‌ی نفس را فراهم می‌سازد. در مسیر اصرار، بنده متوجه گناهان، لغزش‌ها و موانع درونی خود می‌شود و تلاش می‌کند با استغفار، نیت پاک و رفتار شایسته، راه اجابت را هموار سازد. بدین ترتیب، دعا تنها وسیله‌ای برای برآورده شدن حاجات نیست، بلکه عاملی مهم در تربیت اخلاقی و اصلاح رفتار انسان است.

از سوی دیگر، پایداری در دعا انسان را به یک رابطه‌ی مداوم و صمیمی با خداوند می‌رساند. این رابطه، فراتر از زمان و مکان، تبدیل به محور اصلی زندگی انسان مؤمن می‌گردد. وقتی دعا جزء لاینفک روز و شب انسان شود، روح او در فضای اطمینان، قرب و حضور مداوم الهی تنفس می‌کند؛ و این خود بالاترین سعادت روحی است. همچنین، تأخیر در اجابت یا اجابت به شکلی متفاوت، موجب می‌شود انسان به حکمت و ربوبیت خداوند بیشتر پی ببرد و به جای نگاه سطحی به دعا، آن را یک فرصت معرفتی و ایمانی بداند. وقتی فرد درک کند که ممکن است اجابت خواسته‌اش به تأخیر بیفتد تا زمان اصلاحی فرا رسد یا به شکلی بهتر محقق شود، به آرامش درونی و رضایت به تقدیر الهی خواهد رسید. در نهایت، اصرار بر دعا سبب می‌شود انسان از یأس، بی‌صبری و گسستن از رحمت الهی در امان بماند. او می‌آموزد که رابطه با خداوند، صرفاً در اجابت فوری خلاصه نمی‌شود، بلکه در پایداری در مسیر بندگی، در صدای شبانه‌ی دعا، در اشک توبه و در ایمان به اجابت نهایی، معنا پیدا می‌کند.

بنابراین، می‌توان گفت که اصرار بر دعا، مکتبی برای تربیت روح، تحکیم ایمان، تزکیه نفس، شناخت عمیق‌تر خدا و پایداری در بندگی است. هر چه این اصرار بیشتر شود، عمق پیوند بنده با معبود نیز بیشتر خواهد شد و انسان به جای آن‌که صرفاً در جست‌وجوی برآورده شدن حاجات ظاهری باشد، خود دعا را به عنوان راهی برای سلوک و رشد معنوی خواهد دید.

فهرست منابع

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

*صحیفه سجادیه

1. ابن بابویه القمی، محمد بن علی، ثواب الاعمال وعقاب الاعمال، تحقیق، غفاری، علی اکبر، تهران، مکتبه الصدوق .
2. ابن بابویه القمی، محمد بن علی، التوحید، قم، موسسه النشر اسلامی، ۱۳۹۸ .
3. اللیثی الواسطی، علی بن محمد، عیون الحكم والمواعظ، تحقیق، حسن بیرجندی، حسینی، قم، دارالحديث، ۱۳۷۶ .

4. بهمن‌پور، محمدسعید، معرفت‌شناسی دعا، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۳.
5. جوادی آملی، عبدالله، شرح دعای ابوحمزه ثمالی، قم: نشر اسراء، ۱۳۹۰.
6. حکیمی، محمدرضا، تأملی در دعا و نیایش، تهران: دلیل ما، ۱۳۸۹.
7. خمینی، روح‌الله، آداب‌الصلوة، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۹.
8. دانشنامه امام خمینی، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۴۰۰ شمسی.
9. ری‌شهری، محمد، ادعیه و آثار تربیتی آن، قم: دار‌الحديث، ۱۳۹۲.
10. سجاد، امام زین‌العابدین، صحیفه‌ی سجادیه، ترجمه‌ی مهدی الهی قمشه‌ای، تهران: نشر علم، ۱۳۸۵.
11. شعاری‌نژاد، علی‌اکبر، روان‌شناسی دعا، تهران: رشد، ۱۳۸۵.
12. شفیع‌ی، علی، آثار و برکات دعا، قم: مؤسسه میراث نبوت، ۱۴۰۰.
13. صدوق، محمد بن علی، الخصال، ترجمه‌ی علی‌اکبر غفاری، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۵.
14. صدوق، محمد بن علی، من لا یحضره الفقیه، قم: مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۳ق.
15. طباطبایی، سید محمدحسین، تفسیر المیزان، ترجمه‌ی سید محمدباقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۰۴ق.
16. فتحی آشتیانی، علی، تحلیل روان‌شناختی نیایش، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۷.
17. فیض کاشانی، ملا محسن، محجة‌البیضاء فی تهذیب‌الاحیاء، قم: مؤسسه نشر اسلامی، ۱۳۷۵.
18. قمی، شیخ عباس، مفاتیح‌الجنان، قم: انتشارات هجرت، ۱۴۲۰ق.
19. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ترجمه‌ی حسین انصاریان، تهران: نشر دار‌الحديث، ۱۴۲۸ق.
20. مجلسی، محمدباقر، بحار‌الأنوار، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق.
21. مصباح یزدی، محمدتقی، دعا از دیدگاه قرآن و حدیث، قم: مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۲.
22. مکارم شیرازی، ناصر و دیگران، تفسیر نمونه، تهران: دار‌الکتب الاسلامیه، ۱۳۸۰.
23. نراقی، ملا احمد، معراج‌السعادة، تهران: نشر جمال، ۱۳۹۸.